

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГАБІТОСКОПІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ «ПО ГАРЯЧИХ СЛІДАХ»

APPLICATION OF FORENSIC HABITOSCOPY METHODS IN THE PROCESS OF INVESTIGATING “HOT LEAD” CRIMES

Левицький А.О., к.ю.н.,
начальник управління криміналістичного забезпечення
Головне слідче управління Національної поліції України

Стаття містить аналіз проблем і перспектив застосування методів криміналістичної габітоскопії у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах». Проаналізовано поточний стан досліджень у сфері криміналістичної габітоскопії та визначено напрями, які потребують подальшого вивчення.

Запропоновано поняття криміналістичної габітоскопії у розумінні галузі знань, криміналістичного методу та виду криміналістичної техніки, предметом яких є вивчення та використання закономірностей формування зовнішнього вигляду людини, фіксації його властивостей, елементів та їх ознак в ідеальних і матеріальних відображеннях, а також використання цих властивостей, елементів і їх ознак для ототожнення особи з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Доведено, що природничо-науковими передумовами використання габітоскопії у розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» є: 1) унікальність зовнішності людини; 2) відносна стабільність характеристик зовнішності людини протягом усього її життя; 3) здатність людської свідомості правильно і повно (адекватно) розпізнавати елементи зовнішності людини та їх характеристики. Обґрунтовано, що в основі методології криміналістичної габітоскопічної лежить визнання унікальності відносно сталих характеристик кожної людини, пов'язаних із її зовнішністю, манерами руху та поведінки.

Доведено, що функціональне призначення криміналістичної габітоскопії у розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» безпосередньо пов'язане із завданнями та особливостями реалізації зазначеної діяльності. Установлено, що метод криміналістичної габітоскопії застосовується для здійснення оперативно-розшукових та слідчих дій, таких як: 1) затримання на місці вчинення злочину; 2) впізнання; 3) ідентифікація особи; 4) визначення кола підозрюваних; 5) комплексного використання з іншими методами криміналістичної ідентифікації особи.

Ключові слова: криміналістична габітоскопія, розслідування злочинів «по гарячих слідах», метод, криміналістична ідентифікація за ознаками зовнішності, комплексне використання.

The article contains an analysis of the problems and prospects of the application of the methods of forensic habitoscopy in the process of investigating “hot pursuit” crimes. The current state of research in the field of forensic habitoscopy is analyzed and areas that require further study are identified.

The concept of forensic habitoscopy in the understanding of the field of knowledge, forensic method and type of forensic technique is proposed, the subject of which is the study and use of the laws of the formation of a person's appearance, the fixation of his properties, elements and their signs in ideal and material reflections, as well as the use of these properties, elements and their signs for the identification of a person for the purpose of detection, investigation and prevention of crimes.

It has been proven that the natural and scientific prerequisites for the use of habitoscopy in the investigation of “hot pursuit” crimes are: 1) the uniqueness of a person's appearance; 2) the relative stability of the characteristics of a person's appearance throughout his life; 3) the ability of human consciousness to correctly and completely (adequately) recognize the elements of a person's appearance and their characteristics. It is substantiated that the basis of the forensic habitoscopic methodology is the recognition of the uniqueness of relatively stable characteristics of each person related to his appearance, manners of movement and behavior.

It has been proven that the functional purpose of forensic habitoscopy in the investigation of “hot pursuit” crimes is directly related to the tasks and features of the implementation of the specified activity. It has been established that the method of forensic habitoscopy is used to carry out operational-search and investigative actions, such as: 1) red-handed detention, 2) identification; 3) expert identification of a person; 4) definition of the circle of suspects; 5) complex use with other methods of forensic identification of a person.

Key words: forensic habitoscopy, investigation of “hot pursuit” crimes, method, forensic identification based on appearance, complex use.

Швидкість і оперативність роботи оперативних працівників, слідчих та криміналістів має вирішальне значення в процесі розслідування і розкриття злочину. Об'єктивно, після здійснення злочину існує відносно короткий проміжок часу, протягом якого можливо найефективнішим чином виявити, зафіксувати та використати увесь наявний спектр відомостей про фактичні обставини справи. І результатом реалізації такої можливості має бути сформована доказова база для встановлення підозрюваної особи, її затримання та подальшого притягнення до відповідальності. На зазначеній стадії розслідування, яку можна назвати критичною, практично завжди є необхідним задіяння усіх наявних ресурсів та методів, які дають можливість здійснити ідентифікацію підозрюваної особи за ознаками і властивостями її зовнішності. Водночас, новітнім чинником у контексті реалізації слідчо-оперативної практики є доступність масиву інформації про зовнішність людини, розміщеної в інформаційних та телекомунікаційних мережах. Проблеми дослідження зовнішності злочинця, складання його словесного, розшукового портрету та, певною мірою, психологічного профілю,

вирішує окремий напрям криміналістики – криміналістична габітоскопія (габітологія). У зв'язку із зазначеним, слушною вважаємо думку В. Кікінчука та С. Шатрави про те, що «вдосконалення наявних та поява нових способів вчинення кримінальних правопорушень різних категорій загострює питання розробки якісно нових способів розслідування та протидії злочинності. А поява об'єктів, що містять інформацію про зовнішність людини у різних форматах уявлення, потребує розробки нових рішень» [1, с. 164]. Таким чином, актуальним завданням вітчизняної криміналістичної науки є обґрунтування ролі і можливостей криміналістичної габітоскопії у розслідуванні різних категорій злочинів, зокрема, у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах».

Як відомо, наукові основи криміналістичного використання ознак зовнішності людини ще у 70-х р.р. XIX ст. було закладено французом А. Бертильоном, який вперше обґрунтував систему опису характеристик злочинців у вигляді словесного портрету. Сьогодні теоретичну основу криміналістичної габітоскопії складають результати досліджень, які здійснили, зокрема, В. Абрамова,

П. Біленчук, З. Гулкевич, К. Калюга, В. Кікінчук, О. Кожевников, М. Корабель, М. Лобанов, І. Осипенко, І. Савельєва, В. Сенько, П. Маланчук, Т. Соколенко, К. Стеченко та ін. Однак, праці зазначених дослідників, здебільшого, присвячені загальним випадкам кримінальних розслідувань, а от проблеми криміналістичної ідентифікації особи у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах» залишаються малорозробленими.

Метою статті є аналіз обумовлених викликами сьогодення методологічних і прикладних проблем криміналістичної габітоскопії при розкритті злочинів «по гарячих слідах». Основними завданнями роботи є: 1) уточнити поняття розслідування злочину «по гарячих слідах»; 2) надати узагальнюючу характеристику габітоскопії як методу криміналістичної ідентифікації особи; 3) визначити її функціональну роль у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах».

Аналізуючи поняття розслідування злочину «по гарячих слідах» («за гарячими слідами», «затримання на гарячому»), насамперед, відмітимо, що воно, по-перше, є полісемантичним; по-друге – доволі умовним. Зазвичай, його використовують у слідчій і оперативно-розшуковій практиці, пов'язаній із виявленням та використанням т. зв. «гарячих слідів». Зауважимо, що часові рамки «гарячого сліду» на нормативному рівні не визначено, а погляди теоретиків на його граничну межу коливаються у діапазоні від 3-х до 10-ти діб. Проте, на нашу думку, ключовою характеристикою «гарячого сліду» має бути не кількісь годин, а раціональні оцінки часу, протягом якого можна знайти і використати сліди для отримання ефективних результатів. Зрозуміло, що у різних слідчих ситуаціях такий часовий відрізок може суттєво відрізнятись.

У літературі поняття розслідування злочинів «по гарячих слідах» трактується по-різному. Так, П.Д. Біленчук під зазначеним поняттям розуміє процес встановлення винного та його затримання у певний строк (до трьох діб) [2, с. 261]. Аргументуючи свою думку, вчений зазначає, що «саме в цей період сліди мають найбільшу інформативність, а отже, і значущість при розкритті злочинів. Після закінчення такого часу сліди «холонуть», кількість інформації, що ними відображується, зменшується або втрачаються її якісні властивості, а іноді вона зникає взагалі. Хоч такі сліди в подальшому й використовуються для отримання доказової інформації, але процес розслідування в цьому випадку вже не називають розкриттям по «гарячих слідах» [3, с. 71]. Котовська М. та Безрукова С. розглядають поняття розслідування злочинів «за гарячими слідами» у якості особливого виду діяльності органів дізнання й досудового слідства, і до її специфіки відносять використання таких джерел інформації, застосування таких прийомів її здобуття, які призводять до швидкого й повного розкриття злочинів і викриття винуватця [4, с. 265]. Натомість, В. Приловський наполягає на дуалістичному розуміння поняття розслідування злочинів по гарячих слідах, і пропонує розглядати його як: 1) діяльність слідчого у взаємодії з оперативно-розшуковими, криміналістичними та іншими підрозділами правоохоронних органів та громадськості щодо організованого, швидкого здійснення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів і комплексного використання відповідних сил та засобів, з метою встановлення в найкоротший строк події злочину та особи (осіб), винних у його вчиненні; 2) результат (або створення необхідних передумов для його досягнення), обумовлений функціональними обов'язками відповідних служб [5, с. 608]. На подвійній природі поняття затримання по гарячих слідах наголошує Д. Андреев, який розглядає його по-перше, як міру примусу; по-друге – як слідчу (розшукову) дію [6, с. 10].

З урахуванням зазначеного, пропонуємо розслідування злочинів «по гарячих слідах» розуміти як певний комплекс організаційних слідчих дій компетентного

органу, що здійснюється у особливих кримінально-процесуальних умовах, відразу після виявлення ознак події злочину, і який характеризується широким використанням оперативно-розшукових засобів виявлення, закріплення й збереження джерел доказової інформації. Практично завжди процес розслідування злочинів «по гарячих слідах» передбачає здійснення криміналістичної ідентифікації особи, що реалізується шляхом застосування методів габітоскопії.

Характеризуючи габітоскопію як метод криміналістичної ідентифікації особи у процесі розслідування злочинів по «гарячих слідах», зазначимо, що поняття габітоскопії розглядають у розумінні і як галузі знань, і як методу, і як криміналістичної техніки. Тому у літературі зберігається традиція паралельного використання термінів «габітологія», «габітоскопія», «габітоскопічні методики». Хоча, на нашу думку, кожне із зазначених понять співвідносяться як ціле і його частина.

Відповідно до популярного тезаріуса, габітоскопія (від лат. *habitus* – зовнішність і грец. – спостерігаю, розглядаю) – це розділ криміналістики, який вивчає закономірності зміни зовнішніх рис людини, методи і засоби збирання та дослідження інформації про них для пошуку та ідентифікації людей [7]. На думку З. Гулкевича, криміналістична габітоскопія – це криміналістичне вчення (і одночасно – криміналістичний метод), в основі якого лежить система наукових положень про криміналістично значущі закономірності та взаємозв'язки ідентифікації, діагностування і класифікації ознак, властивостей зовнішності людини, розроблені на їх основі рекомендації застосування прийомів, способів та засобів збирання, розподілу, впорядкування доказової або орієнтуючої (пошукової) інформації (її носіїв) про зовнішність особи, оцінку отриманого результату, а також його використання у виявленні, розслідуванні, попередженні злочину та його судовому розгляді [8, с. 140]. Лобанов М. та Сенько В. розглядають габітологію як галузь знань, що належить до криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики, і яка відображає окремі елементи її предмета. Сферою застосування габітології науковці вважають експертну практику, а призначенням – екстраполяцію знань із інших галузей (зокрема, антропології) для ідентифікації особи за рисами зовнішності» [9, с. 98].

З урахуванням зазначеного, визначаємо поняття криміналістичної габітоскопії як галузі знань, криміналістичного методу та криміналістичної техніки, предметом яких є вивчення та використання закономірностей формування зовнішнього вигляду людини, фіксації його властивостей, елементів та їх ознак в ідеальних і матеріальних відображеннях, а також використання цих властивостей, елементів і їх ознак для ототожнення особистості з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Розглядаючи криміналістичну габітоскопію як галузь знань, слід мати на увазі, що, по-перше, за своєю сутністю вона є складовою теорії криміналістичної ідентифікації, по-друге, має «збірний» характер; по-третє, спирається на наукові положень усіх криміналістичних і некриміналістичних напрямів і галузей, які пов'язані із криміналістичним ототожнення людини за рисами зовнішності (таких як антропологія, антропометрія, археологія, біохімія, етнографія, анатомія, фізіологія, судова медицина, пластична і патологічна анатомія, криміналістична фотографія тощо). Зазначені властивості дають підстави вважати встановлення особи за рисами зовнішності окремим напрямом (методом) криміналістичної ідентифікації, де об'єктом ототожнення є людина, і в основу якого покладено ототожнення ознак її зовнішності, зафіксовані в ідеальних і матеріальних відображеннях і слідах [10, с. 287].

Характеризуючи габітоскопію як метод криміналістичної ідентифікації, зазначимо, що в основі габітоскопії лежить визнання унікальності таких відносно сталих

характеристик кожної людини, як зовнішність, голос, манера руху, поведінка тощо. Крім того, для кожної людини характерними є певні змінні ознаки її зовнішності, такі як одяг, зачіска, макіяж тощо. Зазначені характеристики можуть стати цінними ідентифікаторами і потенційними джерелами доказів у процесі розслідування злочинів по «гарячих слідах». Аналізуючи вказані особливості, слідчі та оперативні працівники можуть, зокрема: а) встановити зв'язок між підозрюваним і місцем злочину; б) визначити часові рамки вчинення злочину; в) виявити докази, які в іншому випадку могли б залишитися непоміченими. Таким чином, природничо-науковими передумовами використання габітоскопії у практиці розслідування злочинів «по гарячих слідах» є: 1) унікальність зовнішності людини; 2) відносна стабільність характеристик зовнішності людини протягом усього її життя; 3) здатність людської свідомості правильно і повно (адекватно) розпізнавати елементи зовнішності людини та їх характеристики. Зазначені факти, вочевидь, дозволили І. Осипенку та К. Стеченко прийти до висновку, що сукупна єдність саме цих трьох надважливих властивостей зовнішнього вигляду людини – індивідуальності, стійкості та рефлекторності у процесі її відображення у свідомості – дозволяє спеціальним суб'єктам здійснити криміналістичну ідентифікацію за ознаками зовнішності людини. Водночас, як слушно зазначають науковці, «якщо індивідуальність і стійкість властиві зовнішності людини завжди, то із рефлекторністю може бути певна невизначеність. Це пов'язано з тим, що якщо здатність зовнішності людини відбиватись у свідомості інших людей або на будь-яких носіях інформації розуміти буквально як факт можливості відображення в ідеальних чи матеріальних слідах, то вона присутня в усіх випадках» [11, с. 722]. Таким чином, найважливішими передумовами використання зовнішнього вигляду людини у процесі розслідування злочину «по гарячих слідах» є загальні характеристики відображення зовнішнього вигляду людини, такі як: а) достовірність – природне відображення зовнішнього вигляду людини; б) адекватність – відповідність дійсності; в) повнота – достатність відображення характеристик зовнішнього вигляду для вирішення конкретної оперативно-розшукової задачі. Перелічені характеристики дають змогу не тільки достовірно і повно сприймати, ідентифікувати, фіксувати і відтворювати, а й ідентифікувати особу за зовнішністю, що робить істотний внесок у процес розслідування злочинів «по гарячих слідах».

Габітологія, як окремий напрям криміналістичної ідентифікації особи, вбирає в себе методи ідентифікації особи власне не тільки за ознаками будови тіла людини, але й окремих його елементів (частин): шкірних узорів на пальцях рук і ніг; зубів; шкірного покриву обличчя, шкіри губів, щік, лоба, кінчика носа, вушної раковини тощо. Відповідно, кожна із зазначених груп об'єктів утворює підрозділи габітології, яким є дактилоскопія, дентоскопія, дермоскопія, ДНК-генотипоскопія тощо. У цілому, криміналістична габітологія охоплює: а) власне габітологію – вчення про зовнішність та її елементи; б) дактилоскопію; в) дентоскопію; г) криміналістичну дермоскопію; д) криміналістичну генотипоскопію. Наголосимо, що до складових криміналістичної габітоскопії відносять також інші напрями та методи криміналістичних досліджень, в основі яких лежить ідентифікація особи за її зовнішнім виглядом.

Визначення функціональної ролі габітоскопії у розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» почнемо з аналізу завдань, які мають бути вирішені у процесі зазначеного типу розслідування. Зокрема, це: а) встановлення за короткий час сутності події злочину; б) оперативне притягнення винних до відповідальності; в) реалізація функціональних обов'язків правоохоронних підрозділів задля досягнення визначеної мети [12, с. 432].

Використання інформації про зовнішність людини під час розслідування злочинів «по гарячих слідах» може мати як процесуальний, так і непроцесуальний характер, і охоплювати такі слідчо-процесуальні та оперативно-процесуальні дії: а) збирання інформації про зовнішні ознаки і властивості невстановленої особи та її оцінювання; б) складення словесного портрета; в) розшук особи; г) пред'явлення для впізнання; г) підбирання осіб, серед яких розшукувана особа буде пред'являтися; д) організація слідчої дії; е) фіксація результатів пред'явлення для впізнання у протоколі слідчих дій; є) оцінювання результатів слідчої дії; ж) перевірка їх достовірності та обґрунтованості.

Одним із ефективних і таких, що часто використовуються у ході розслідування злочину по «гарячих слідах», є метод (слідча дія) впізнання, що забезпечує можливість ідентифікувати і розпізнати серед представлених осіб, предметів або інших речей людей, раніше помічених або відомих. У даному випадку спеціалісти вважають за доцільне застосувати метод експертної ідентифікації – безпосереднього порівняння експертом із застосуванням спеціальних знань ознак зовнішності людини, збережених на фотознімках, у кіно – та відеоматеріалах, зі зразками ознак зовнішності, відображеними на різних матеріальних носіях інформації» [13, с. 623].

Аналізуючи функціональне призначення габітоскопії у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах», зазначимо, що розглядаємо досягнення габітоскопії як інструмент для звуження кола підозрюваних, а також як засіб визначення подальших напрямів пошуку. До переваг габітоскопічних методів у процесі розслідування злочинів «по гарячих слідах» слід віднести їх здатність доповнювати інші методи криміналістичної ідентифікації. Наразі можна вести мову про суттєве розширення методичного арсеналу габітології такими методами, як: а) запахова, генотипна, ДНК-ідентифікація; б) ідентифікація за допомогою сканування венної судинної карти та райдужної оболонки ока; в) ідентифікація із застосуванням автоматизованих технологій [13, с. 622].

Не менш цінною властивістю габітоскопічного методу у розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» є доступність його застосування. На відміну від інших методів криміналістичної ідентифікації, таких як дактилоскопія чи встановлення ДНК-профілю, габітоскопічні дослідження характеризуються доступністю та меншими затратами у вигляді витратних матеріалів чи спеціальної техніки. Більшість габітоскопічних методик є такими, що їх можливо застосувати негайно або ж відносно оперативно. Зокрема, це: формування словесного портрету; створення фоторобота; аналіз наявного у мережах чи знятого з камер спостереження відео- чи фото-контенту. Зазначені характеристики є особливо важливими у контексті розслідування злочинів «по гарячих слідах».

Однак, зазначимо, що використання габітоскопії при розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» не позбавлене проблем. Одна із найсуттєвіших має об'єктивний характер і полягає у тому, що людська пам'ять і сприйняття можуть бути неточними, особливо в ситуації стресу. Тому спеціалісти, які вдаються до певних методів криміналістичної габітоскопії, мають бути обережними під час оцінки свідчень очевидців і намагатися підтвердити отримані дані іншими джерелами інформації, такими як відеоспостереження або свідчення кількох незалежних свідків. Крім того, ефективне використання габітоскопії вимагає ретельної підготовки і навчання спеціалістів. Глибокі знання в галузі антропології, психології, медицини, інших поєднаних дисциплін є необхідними для точної інтерпретації зовнішніх характеристик людини та формування обґрунтованих висновків.

На основі зазначеного, констатуємо:

1. Під поняттям розслідування злочинів «по гарячих слідах» слід розуміти певний комплекс організаційно-

слідчих дій компетентного органу, що здійснюється у особливих кримінально-процесуальних умовах, відразу після виявлення ознак події злочину, і який характеризується широким використанням оперативно-розшукових засобів виявлення, закріплення й збереження джерел доказової інформації. Одним із ефективних і поширених методів, який застосовується у процесі здійснення слідства по «гарячих слідах» для ідентифікації особи, є криміналістична габітоскопія.

2. Криміналістична габітоскопія є галуззю знань, криміналістичним методом та видом криміналістичної техніки, предметом яких є вивчення та використання закономірностей формування зовнішнього вигляду людини, фіксації його властивостей, елементів та їх ознак в ідеальних і матеріальних відображеннях, а також використання цих властивостей, елементів і їх ознак для ототожнення особи з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів.

3. Природничо-науковими передумовами використання габітоскопії у практиці розслідування злочинів «по гарячих слідах» є: 1) унікальність зовнішності людини; 2) відносна стабільність характеристик зовнішності людини протягом усього її життя; 3) здатність людської свідомості правильно і повно (адекватно) розпізнавати елементи зовнішності людини та їхні характеристики. В основі методології криміналістичної габітоскопії лежить визнання унікальності відносно сталих характеристик кожної людини, пов'язаних, передовсім, із її зовнішністю, манерами руху та поведінки.

4. Криміналістична габітологія, як галузь криміналістики, також охоплює: а) власне габітологію – вчення про зовнішність та її елементи; б) дактилоскопію; в) ден-тоскопію; г) криміналістичну дермоскопію; д) криміналістичну генотипоскопію, інші методи криміналістичних досліджень, в основі яких лежить ідентифікація особи за її зовнішнім виглядом.

5. Функціональне призначення криміналістичної габітоскопії у розслідуванні злочинів «по гарячих слідах» пов'язане як із завданнями, так і з особливостями зазначеного виду розслідування. Зокрема, метод криміналістичної габітоскопії застосовується для здійснення оперативно-розшукових дій, затримання на гарячому, впізнання особи, експертної ідентифікації, звуження кола підозрюваних; комплексного використання водночас з іншими методами криміналістичної ідентифікації.

Перспективи подальшого вивчення проблем криміналістичної габітоскопії пов'язуємо, передовсім, із: а) удосконаленням загальної теорії криміналістичної габітоскопії; б) розширенням змісту і реалізацією новітніх габітоскопічних методик; в) впровадженням новітніх моделей криміналістичної техніки; г) розширенням процесу інтеграції новітніх досягнень габітології та інших галузей наукових знань. Зокрема, актуальними напрямками досліджень вважаємо вивчення проблем інтеграції габітоскопії з досягненнями поведінкової біометрії, криміналістичної фізіогноміки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кікінчук В.В., Шатрава С.О. Сучасні тенденції розвитку габітології. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», ф-т № 1. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. 527 с.
2. Біленчук П. Д. Наукове забезпечення детективної, розшукової і сискової діяльності: історико-правове дослідження нормативно-правового регулювання розвідки, контррозвідки, таємної агентури в Російській імперії (1907–1916 рр.). *Наука і правоохорона*. 2013. № 2. С. 261–262.
3. Біленчук П. Д. Криміналістика у питаннях і відповідях: посібник. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010. 184 с.
4. Котовська М.Є., Безруков С. Організація розкриття і розслідування злочинів «по гарячих слідах». *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2015. № 30. С. 263–274.
5. Приловський В.В. Щодо визначення поняття розслідування кримінального правопорушення по гарячих слідах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 606–608.
6. Андреев Д. В. Тактичні операції затримання на гарячому при розслідуванні незаконного обігу зброї. *Форум права*. 2018. № 2. С. 6–13.
7. Інтернет-ресурс. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/242/58/1/5/>. (Дата звернення: 01.04. 2024 року).
8. Гулкевич З. Т. Про поняття і проблемні аспекти габітоскопії – криміналістичного вчення про дослідження зовнішності людини. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № (1). С. 140–153.
9. Лобанов М. О., Сенько В. В. Поняття та проблемні аспекти габітоскопії. *Літні наукові дискусії: LXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (10 червня 2021 року, м. Чернівці)*. Чернівці, 2021. С. 96–100.
10. Когутич І.І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.
11. Осипенко І. П., Стеченко К. Л. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичного дослідження: поняття і проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №11. С. 721–724.
12. Абрамова В.М. Криміналістика: [навч. посіб. для дистанційного навчання] / [В.М. Абрамова, А.О. Ляш]; за наук. ред. А.В. Іщенко. К.: Університет «Україна», 2007. 589 с.
13. Корабель М. Г. Криміналістична габітоскопія: техніка, що допомагає у розслідуванні воєнних злочинів російської федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С. 621–624.